

נגורנו-קרבאך – הסכסוך הקפוא מתחמם

גליה לינדנשטראוס

מאז החתימה על הפסקת האש ב־1994 נתפס הסכסוך בין ארמניה ואזרבייג'ן סביב חבל נגורנו־קרבאך כסכסוך קפוא. עם זאת, מאז 2014 ניכרת עלייה בכמות התקריות בין הצדדים ובחומרתן, וקיים חשש אמיתי מהתלקחות מחודשת. התדרדרות זו מעלה את השאלה, מדוע עד היום לא הצליחו הצדדים להגיע לפתרון הסכסוך. מעבר לכך עולה השאלה, מדוע המתווכים בסכסוך, בראש ובראשונה 'קבוצת מינסק', אשר פועלת בחסות הארגון לביטחון ולשיתוף פעולה באירופה (OSCE) ושלושת יושבי הראש המשותפים שלה מרוסיה, מארצות־הברית ומצרפת, לא הצליחו להביא לסיום הסכסוך. מעבר לעניין הכללי בשאלות אלו וללקחים שניתן להפיק מהדיון במשאומתן לפתרון הסכסוך גם ביחס לסכסוכים אחרים, לישראל יש עניין מיוחד באזרבייג'ן לאור היותה של מדינה זו שותפה למאבק בהתעצמות האיראנית.

מילות מפתח: נגורנו־קרבאך, אזרבייג'ן, ארמניה, רוסיה, קבוצת מינסק

מבוא

הסכסוך בין אזרבייג'ן וארמניה סביב חבל נגורנו־קרבאך היה בין הסכסוכים עקובי הדם שהתפרצותם נבעה מהיחלשות ברית־המועצות בשלהי שנות השמונים של המאה הקודמת, ולאחר מכן מהתפרקות האימפריה הסובייטית. אי־הצלחה לפתור את הסכסוך עד היום מהווה גורם מרכזי לחוסר היציבות בדרום הקווקז. בשנות השיא של הסכסוך 1988–1994 נהרגו כ־25,000 איש, ויותר ממיליון איש נעקרו מבתיהם – 350,000 ארמנים ברחו מאזרבייג'ן לארמניה, 185,000 אזרים ברחו מארמניה לאזרבייג'ן ו־500,000 אזרים גורשו מבתיהם בנגורנו־קרבאך ובחבלים הסמוכים, הנתונים לשליטה ארמנית¹. בעוד רבים מתייחסים לסכסוך זה כאל "סכסוך קפוא", הרי סיווג זה מטשטש את העובדה שמאז החתימה על הפסקת

גליה לינדנשטראוס היא עמיתת מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי.

האש ב־1994 היו לא מעט תקריות בין הצדדים, וכן אינו מתייחס למצוקה של מאות אלפי העקורים שנוצרה בעקבות הסכסוך.

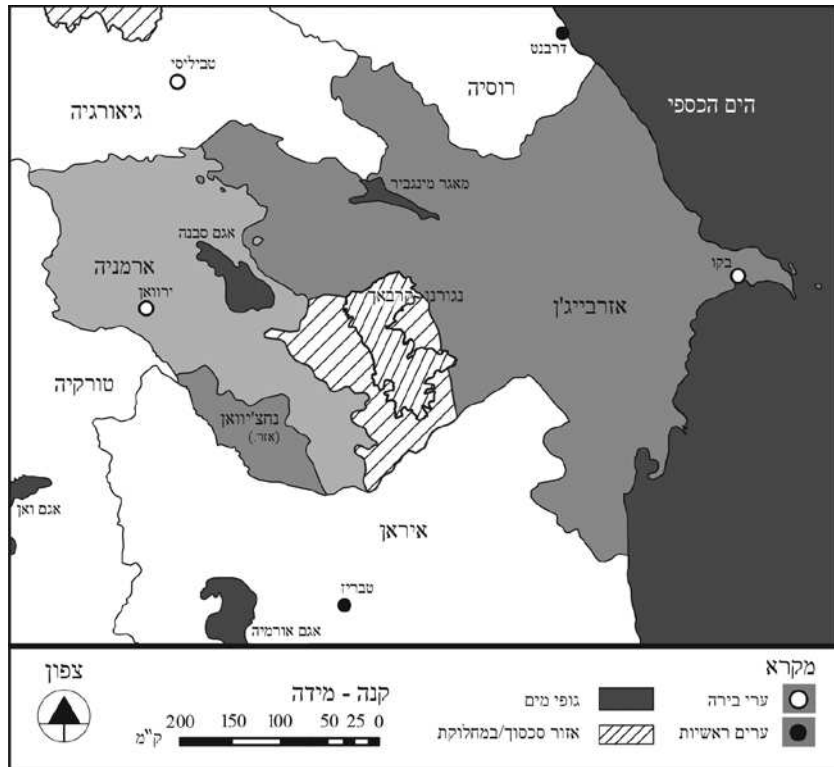
בשנים קודמות היו מעת לעת תקריות שבהן היו נפגעים, אולם בשנת 2014 חלה התדרדרות והיו עשרות הרוגים לשני הצדדים.² בנובמבר 2014 אף הופל מסוק ארמני על ידי האזרים (אחרי שלטענתם תכנן לפגוע בכוחות אזריים בקרבת הגבול עם נגורנו־קרבאך), במה שנתפס כאחת התקריות החמורות מאז הפסקת האש של 1994.³ מגמה זו נמשכה גם בינואר 2015 וקיים חשש אמיתי מהתדרדרות המצב למלחמה. נטען גם כי רוסיה, אשר במשך שנים הרוויחה ממצב ה'אין לוחמה ואין שלום' שתרום לחיזוק מעמדה באזור, מעוניינת כעת דווקא בהסלמה כדי להציב כוחות לשמירת שלום מטעמה באזור.⁴

בניגוד לתפיסה הרווחת, חשוב להדגיש שהסכסוך אינו רק על חבל נגורנו־קרבאך כי אם גם על החבלים הסמוכים. לארמנים שליטה על שבעה מחוזות נוספים חוץ מנגורנו־קרבאך, ובכך הם שולטים על כ־14% משטח אזרבייג'ן.⁵ למעשה, עם השנים נראה שדווקא פתרון בעיית השטחים הסמוכים לנגורנו־קרבאך הפכה לבעיה קשה במידה שווה, ואולי אף יותר, מפתרון הסכסוך סביב חבל נגורנו־קרבאך. זאת, כיוון שהארמנים אינם מוכנים לוותר על שליטה בחלק ממחוזות אלו בשל החשיבות שהם רואים בשמירה על חיבור יבשתי לארמניה, וכיוון שרבים מהאזרים העקורים מבתיים הם מאזורים אלה. בנוסף, האזורים מסביב לנגורנו־קרבאך שעליהם יש לארמנים שליטה מוזנחים ומלאים במוקשים.⁶

למאמר זה שתי מטרות: הראשונה – להתייחס לגורמים שמנעו פתרון סכסוך זה עד היום, ואשר עלולים להביא להתלקחות מחודשת שלו. השנייה – לנסות להסיק מסקנות כלליות ביחס לכישלון שיחות המשא־ומתן עד היום – מסקנות שיכולות להיות רלוונטיות גם ביחס לסכסוכים אחרים, בפרט לסכסוך הישראלי־פלסטיני. מעבר לכך, הסכסוך סביב נגורנו־קרבאך נוגע לבעלת־ברית חשובה של ישראל במאבקה מול איראן,⁷ ועל כן יש לעקוב אחר התפתחויות החלות בו.

רקע

בשנת 1921 החליט יוסיף סטלין, אז הקומיסר הרוסי לענייני לאומים, שנגורנו־קרבאך תהיה חבל אוטונומי בתוך אזרבייג'ן ולא חלק מארמניה.⁸ באותו זמן היוו הארמנים כ־94% מהאוכלוסייה. לכל אורך שנות השלטון הסובייטי ניסו הארמנים למחות על ההחלטה שהתקבלה ב־1921, אך הדרישה הארמנית לשינוי הסטטוס של נגורנו־קרבאך קיבלה תנופה ב־1988 בעקבות מדיניות הגלסנוסט והפרסטריוקה של מיכאיל גורבצ'וב, מנהיג ברית־המועצות דאז, והארמנים בנגורנו־קרבאך ובארמניה הכריזו על רצונם להתאחד. בין השאר מחו הארמנים תושבי נגורנו־קרבאך על צמצום הרוב הארמני בחבל ועל מצבם הכלכלי – עם התפרצות

הסכסוך ב-1988 היוו הארמנים רק 75% מהאוכלוסייה,⁹ והחבל היה נחשל ביחס ליתר חלקי ארמניה בתקופה הסובייטית (אם כי לא היה נחשל יותר בהשוואה לאזורים אחרים באזרבייג'ן). התעוררות זו עוררה את הרגשות הלאומיים בקרב האזרים, ובהמשך הביאה למקרי אלימות וטיהור אתני בשני הצדדים. למרות ניסיונות תיווך סובייטיים ואחרים, המשבר החרף מ-1988 עד להפסקת האש ב-1994. ב-1991 הכריזה נגורנו-קרבאך על עצמאות, אך עד היום אפילו ארמניה לא הכירה רשמית בעצמאות זו. בתחילה תמכו הסובייטים בתביעה האזרית שהסטטוס קוו יישמר, אך לאחר התפרקות ברית המועצות החלו הרוסים לתמוך בארמנים. מ-1989 החלו האזרים להטיל מצור על האוכלוסייה הארמנית בנגורנו-קרבאך ועל ארמניה, ומשנת 1991 השתתפו גם הטורקים במצור זה, אשר הסב לנגורנו-קרבאך ולארמניה נזקים כבדים. ארמניה נתנה כל העת סיוע כלכלי לארמנים בנגורנו-קרבאך וכוחותיה אף השתתפו במאבק האלים עם האזרים, אם כי ארמניה הכחישה את מעורבותם של כוחות אלה.¹⁰ למרות הצלחות מקומיות של אזרבייג'ן, ב-1993 החלו הארמנים

בנגורנו-קרבאך לכבוש מעוזים אזריים חשובים גם מחוץ לחבל. שליטה זו על כ-14% משטח אזרבייג'ן הסובייטית נמשכת, כאמור, עד היום.

המשא־ומתן לפתרון הסכסוך

קורנל מסווג את ההצעות לפתרון הסכסוך בנגורנו-קרבאך לשני סוגים: הסוג הראשון, הדומיננטי יותר, מתייחס לאותן הצעות המנסות לשמור על השלמות הטריטוריאלית של אזרבייג'ן ועל נגורנו-קרבאך בגבולות שלפני 1991, תוך ניסיון להעניק לארמנים תושבי נגורנו-קרבאך מימוש של זכותם להגדרה עצמית במידה רבה ככל האפשר. בסוג זה של פתרונות המתייחסים למודל המדינה המאוחדת קיימת האופציה ההדרגתית (המועדפת על ידי אזרבייג'ן והכוללת צעדים הדרגתיים, והשארית נושא המעמד המשפטי של נגורנו-קרבאך לשלב האחרון), וכן קיימת האופציה של עסקת חבילה (המועדפת על ידי ארמניה והכוללת תחילה את פתרון סוגיות היסוד בין הצדדים ומעמד נגורנו-קרבאך, והשארית פתרון הפרטים הטכניים להמשך). הסוג השני של הצעות לפתרון הוא מהפכני יותר ומצדד בחילופי שטחים, אשר מביאים לחיבור של נגורנו-קרבאך לארמניה ולחיבור של המובלעת האזרית של נחצ'יוואן לאזרבייג'ן.¹¹ בעוד המשא־ומתן החל בדיונים לגבי מימוש אופציה המדינה המאוחדת, עם המבוי הסתום בדיונים עברו לאופציה חילופי השטחים, אך לאחר שזו נתפסה כנועזת מדי חזרו לאופציה המדינה האחת, תוך ניסיון להציג מודל של "עסקת חבילה הדרגתית" שיהיה מקובל על שני הצדדים. בוועידת ליסבון של הארגון לביטחון ולשיתוף פעולה באירופה (OSCE) בשנת 1996 נוסחו מספר עקרונות מנחים למשא־ומתן בין ארמניה ואזרבייג'ן: שמירה על השלמות הטריטוריאלית של אזרבייג'ן, הענקת מעמד משפטי לחבל נגורנו-קרבאך שיאפשר דרגה גבוהה של ממשל עצמי וערובות ביטחוניות לתושבי החבל. עקב התנגדות הארמנים, נוסחו עקרונות אלה רק כהצהרת יושבי הראש. ב־1997 הציגו יושבי הראש של קבוצת מינסק,¹² אשר פועלת בחסות ה־OSCE – הצעה המבוססת על פתרון הדרגתי. בשלב הראשון הוצע שהכוחות הארמניים ייסוגו מהשטחים סביב נגורנו-קרבאך, תהיה חזרה של עקורים, יופסק המצור הכלכלי על ארמניה ויוצבו כוחות לשמירת שלום. בשלב השני יידון הסטטוס של נגורנו-קרבאך. בעקבות מה שנתפס כהסכמתו של הנשיא הארמני, לבון טר־פטרוביאן, לעקרונות אלה, הוא הוכרח להתפטר בשל התנגדות פנימית בארמניה.¹³ ב־1998 הציגה קבוצת מינסק רעיון של מדינה משותפת, שבה תהיה קונפדרציה בין שני שותפים שווים. לנוכח ההתנגדות החריפה של אזרבייג'ן, רעיון זה הוביל למבוי סתום בדיונים והגביר את ניסיונות התיווך העצמאיים של רוסיה. בעקבות דיונים בין מנהיגי המדינות ב־1999 (חלקם בתיווך ישיר של ארצות־הברית), נראה היה שתחול פריצת דרך משמעותית. למרות תקוות אלו, ב־27

באוקטובר 1999 נכנסו חמישה חמושים לבניין הפרלמנט בארמניה והרגו את ראש הממשלה, את דובר הפרלמנט וחמישה אנשי פרלמנט נוספים.¹⁴ תקרית זו הובילה להקשחת העמדות בצד הארמני. ככל הנראה, פריצת הדרך שנדונה ב־1999 הייתה סביב האפשרות שהארמנים יעבירו שטחים ליצירת מסדרון יבשתי בין אזרבייג'ן למובלעת של נחצ'יוואן, ובתמורה יסכימו האזרים לויתורים בנגורנו-קרבאך ולחיבור החבל לארמניה (כולל המסדרון היבשתי הדרוש לכך).¹⁵ היתרון של תוכנית זו מבחינת האזרים היה חיבור החבל המנותק של נחצ'יוואן לשטח אזרבייג'ן גופא, וכן חיבור יבשתי לגבול עם טורקיה. משמעות הסכם כזה הייתה גם ניתוק בין ארמניה ואיראן (שלאורך השנים תמכה בצד הארמני) – דבר שאזרבייג'ן ראתה בחיוב ואילו בארמניה חששו מכך. רבים מפנים אצבע מאשימה כלפי רוסיה ביחס לתקרית בפרלמנט בארמניה, משום שהיא לא הייתה מעוניינת בפתרון כזה של חילופי שטחים שהיה מקטין את השפעתה באזור, מה גם שמשא־זמתן זה היה בתיווך אמריקאי. בדיונים שנערכו בחסות אמריקאית בקי ווסט ב־2001, אשר סימלו את השיא במעורבות האמריקאית עד אז, הגיעו הצדדים להסכמה ביותר מ־80%–90% מהנושאים, לדברי אחד המתווכים.¹⁶ במסגרת 15 עקרונות מדריד של קבוצת מינסק מ־2007 נעשה ניסיון לגבש הסכם שבמסגרתו תהיה נסיגה מדורגת של הארמנים משטחי אזרבייג'ן, הארמנים בנגורנו-קרבאך ייהנו ממעמד זמני ובעתיד הרחוק ייערך משאל עם לקביעת הסטטוס הסופי.¹⁷ סבב השיחות האחרון נערך באוקטובר 2014 בפריז, בעקבות מאמץ צרפתי ואמריקאי לחזק את מנגנון המשא־זמתן של קבוצת מינסק, לאחר שפוטין ניסה לתווך ישירות בין הצדדים בסוצ'י באוגוסט 2014.¹⁸

אחת הבעיות הבולטות בנוגע לפתרון בעיית הסכסוך בנגורנו-קרבאך היא שנראה כי השכנות וכן גם חלק מהמתווכות, כל אחת מסיבותיה היא, מרוויחות מהמשך הסכסוך כל עוד הוא מתנהל בעצימות נמוכה.¹⁹ למרות שרוסיה היא אחת מיושבות הראש המשותפות של קבוצת מינסק, היא יצאה ביוזמות משלה שחתרו תחת אותן יוזמות של הקבוצה שבה היא חברה.²⁰ למעשה נראה שרוסיה לא תאפשר הגעה להסכם סביב נגורנו-קרבאך אם היא לא תהיה המתווכת, ואם העסקה לא תשמור על מעמדה הדומיננטי באזור.²¹

כמעט כל דיוני המשא־זמתן נעשו דרך קבוצת מינסק או דרך רוסיה וארצות־הברית, ויש מגעים ישירים מעטים בין המנהיגים. נטען שארמניה ואזרבייג'ן מעדיפות את המנגנון המוגבל של קבוצת מינסק, כיוון שהן מרגישות שיש להן שליטה על התהליך כל עוד הוא נעשה במסגרת זו.²² עם זאת, למנגנון זה יש מספר נקודות חולשה, כגון העובדה שמדובר במפגשים תקופתיים ולא בניהול משא־זמתן אינטנסיבי יותר, ושהוא מתנהל לרוב על ידי פקידים בדרג הביניים שמתחלפים לעתים קרובות. נקודות חולשה נוספות הן שבין שלוש יושבות הראש (רוסיה,

ארצות־הברית וצרפת) יש מחלוקות בנושאים רבים, וכן העובדה שלצרפת יש נציגות אך לא לאיחוד האירופי כגוף, והדבר תורם לתפקיד המוגבל שלוקח על עצמו האיחוד האירופי ביחס לפתרון סכסוך זה.²³ יש גם טענות נגד מה שמכונה "עמימות קונסטרוקטיבית" בעקרונות שקבעה קבוצת מינסק. כך למשל הטענה כי הדבר יוצר רושם של הסכמה, כאשר בפועל יש הבדלים קריטיים בין אזרבייג'ן וארמניה.²⁴

שני הצדדים חושבים באופן מוטעה, ככל הנראה, שהזמן פועל לטובתם. אזרבייג'ן מנצלת את רווחי הנפט על מנת לבנות את צבאה באופן כזה שאם המשא־ומתן ייכשל, היא תוכל לבצע השתלטות צבאית על נגורנו־קרבאך. יחד עם זאת, הסיכוי שהיא אכן תוכל לעשות זאת אינו גבוה, הן בשל החשש מפני תגובה רוסית (שלה גם יש בסיסים בארמניה) והן בשל העובדה שספק אם הקהילה הבינלאומית, בין השאר לאור החוזק היחסי של הפזורה הארמנית בארצות־הברית ובצרפת, תקבל פגיעה כזאת בארמנים. כמו כן, במקרה של לוחמה מחודשת, צינור הנפט החשוב באקו־טביליסי־ג'יהאן נמצא בטווח ארטילריה של הכוחות הארמניים.²⁵ הארמנים חושבים שככל שעובר הזמן, המעמד של נגורנו־קרבאך כישות עצמאית הולך ומתקבל כעובדה מוגמרת, ושואבים עידוד מההכרזה של קוסובו על עצמאות ב־2008, ומהתייכה בעצמאות זו מצד מדינות רבות. יחד עם זאת ארמניה סובלת מאוד מההשלכות של המצור הכלכלי שמטילות עליה אזרבייג'ן וטורקיה, ומכך שהיא אינה שותפה לפרויקטים אזוריים חשובים כגון צינור הנפט באקו־טביליסי־ג'יהאן וקו הרכבת באקו־טביליסי־קארס, שבנייתו נמצאת בשלבים מתקדמים והוא אמור להיפתח ב־2015.²⁶ נוסף לכך, ארמניה סובלת מבעיה קשה של הגירה שלילית, שאחת מהסיבות לה היא ההשלכות של הסכסוך על נגורנו־קרבאך – כרבע מאוכלוסיית ארמניה עזבה את המדינה מאז פירוק ברית־המועצות.²⁷ עם הזמן אף נראה שיהיה קשה יותר לעקורים לשוב לבתיהם והקהילות יתקשו לחזור לחיות יחדיו, והמצב נעשה דומה למצב שנוצר עם השנים בקפריסין.²⁸

בדומה לסכסוכים אחרים, שני הצדדים מכחישים עובדות המשמשות עדות לנוכחות ארוכת־שנים של הצד השני בחבל. כך, הארמנים מגדירים כפרסיים ולא כאזרים את המסגדים שנותרו בירבאן ובנגורנו־קרבאך, ואילו לאזרים אמנם קשה יותר להכחיש את הנוכחות של הרוב הארמני בחבל, אך הם טוענים שלמעשה מדובר באלבנים.²⁹ עבור הארמנים, הניצחון על האזרים "אפשר בחינה מחודשת **הרואית** של ההיסטוריה של הלאום אשר מלאה באירועים של הפסד, אובדן טריטוריה ומדינה..."³⁰ זאת, בין היתר, עקב העובדה שהארמנים רואים את האזרים כ"טורקים".³¹ כך, הזיקה הקיימת בין הסכסוך סביב חבל נגורנו־קרבאך והסכסוך ההיסטורי בין טורקיה וארמניה מקשה אף היא על פתרון הסכסוך.³² בהקשר זה יש לציין את העמדה הנוקשה (אפילו בהשוואה לעמדת הארמנים בארמניה) של

חלקים נרחבים מן הפזורה הארמנית ביחס לפתרון הסכסוך, ואת התמיכה המגיעה מפזורה זו לנגורנו-קרבאך.³³ מנגד עולה טענה שמתרחש תהליך "ארמניזציה" של אזרבייג'ן, כאשר נעשה שימוש ברטוריקה של רצח עם ביחס לטבח שאירע בחוג'אלי.³⁴

אחת הבעיות בהכנת הציבור בשתי המדינות לפתרון הסכסוך היא העובדה שמנהיגי ארמניה ואזרבייג'ן מעדיפים לשמור את הנאמר בדיונים בחשאיות מרבית, ואינם נותנים איתות פומבי לנכונותם להתפשר בנושאים מסוימים. זאת ועוד, יש סימנים לכך שלפחות ביחס לאזרבייג'ן, הנשיא לשעבר הידר אלייב התייעץ עם מעגל המקורבים לו רק בשלבים מאוחרים, וגם עובדה זו הקשתה את הכנת התשתית לקבלת הוויתורים שרצה לעשות במסגרת הדיונים עם הצד השני. השלטונות בשתי המדינות מעודדים נרטיב לאומי עם דגש על סיכוי גבוה להגיע ל"ניצחון" במקרה של התלקחות חוזרת, במקום לעודד נרטיב מורכב ולהכין את הציבור לפשרות.³⁵ נטען שגם המתווכים בסכסוך כמעט אינם מתייחסים בפומבי לדיונים ולקשיים שעולים בהם, ובכך אינם מטילים אחריות על המנהיגים.³⁶ באופן יחסי מתקיים משא-ומתן בלתי-ישיר מצומצם ("טראק 2"), בין השאר כיוון שמדובר כיום בשתי מדינות בעלות שלטון אוטוריטרי, והן חשדניות לגבי מעורבות של גופי חברה אזרחית הממומנים על ידי המערב. אזרבייג'ן במיוחד מגלה חשדנות לגבי משא-ומתן לא רשמי כזה, ושלטונות המדינה הטרידו או אסרו פעילים שהיו מעורבים בדיונים כאלה.³⁷

בשנים האחרונות אין מעורבות של תושבי נגורנו-קרבאך עצמם במשא-ומתן. ארמניה טוענת שהיא יכולה להיות זו שתייצג את הארמנים בנגורנו-קרבאך, בין היתר עקב העובדה שלנשיא סרז' סרקיזיאן ולנשיא הקודם יש זיקות חזקות לחבל,³⁸ ואילו אזרבייג'ן חוששת ששילוב נציגים מנגורנו-קרבאך יהפוך את הדיונים למשא-ומתן של שתיים נגד אחת. ניכר עם זאת שלתושבים בנגורנו-קרבאך יש חששות גוברים, שמקבלי ההחלטות בירבאן אינם בהכרח נותנים להם ביטוי. כך למשל בולטת העובדה שתושבי קרבאך אינם מוכנים לנוכחות של כוחות לשמירת שלום, טוענים שרק הם יכולים להגן על עצמם ומתריעים מחזרה של תרחיש "הטבח בסרבניצה" במקרה שיוצבו כוחות כאלה.³⁹

סיכום

נראה כי אמנם קיימת כבר הסכמה על קווי המתאר הכלליים לפתרון הסכסוך בנגורנו-קרבאך, אולם לפחות בצד האזרי יש תחושה ש"אין פרטנר" בצד הארמני.⁴⁰ הפתרון מבחינת האזרים הוא להגדיל את כוח המיקוח שלהם דרך ההתעצמות הצבאית. החשש הוא, כמובן, שההתעצמות הצבאית המשמעותית של אזרבייג'ן

תוביל להתדרדרות (לא בהכרח מכוונת) ללוחמה מחודשת. ייתכן כי ההסלמה שהחלה ב־2014 היא עדות להתממשות חששות אלה.

העובדה שמדובר בסכסוך שיש לו מאפיינים של סכסוך אתני (בין הארמנים והאזרים בתוך אזרבייג'ן), אך גם מאפיינים של עימות בין־מדינתי (בין ארמניה ואזרבייג'ן, וכן כחלק מהסכסוך בין ארמניה וטורקיה)⁴¹ הופכת אותו למורכב, ומקשה על הצדדים להגיע לפתרון. בכך הוא דומה לסכסוך הישראלי־פלסטיני, שגם בו יש ממדים של סכסוך אתני על הטריטוריה שהייתה פלשתינה המנדטורית, אך ניתן לראות אותו גם כסכסוך בין־מדינתי בין ישראל למדינה הפלסטינית העתידית, ובין ישראל למדינות ערב. אמנם ברור שלא תמיד היה לצדדים עצמם רצון כן לפתור את הסכסוך סביב חבל נגורנו־קרבאך, אולם גם האינטרסים של השחקנים החיצוניים, בראש ובראשונה של רוסיה, הקשו עליהם פעמים רבות להגיע להסכם. ניתן לראות בכך את אזהרה למי שמבקש לערב במידה רבה יותר את רוסיה בסכסוך בין ישראל ושכנותיה.

מבחינת לקחים כלליים שניתן ללמוד מהמשא־ומתן לגבי פתרון הסכסוך, שטרם נשא פרי, ניתן לטעון כי למרות ההנחה שלפיה רמה מסוימת של חשאינות היא מרכיב הכרחי בהגעה לפתרון סכסוכים, חשאינות רבה מדי יכולה להזיק, כיוון שהיא אינה מאפשרת את הכנת הציבור לקבלת ההסכם. הדבר נכון במיוחד לגבי הצד הארמני, שבו פשרות נתקלו בהתנגדות רבה יותר מאשר בצד האזרי. מעבר לכך, אף על פי שנראה כי רכיבים זהותיים בסכסוך והדרישה של הארמנים לפתרונות שיחזקו את תחושת הביטחון של תושבי החבל מצדיקים מחשבה "מחוץ לקופסה", ניכר שרעיון חילופי השטחים היה אולי צעד אחד רחוק מדי, ולכן הייתה חזרה לרעיונות קודמים (אם כי עם דגשים חדשים). כך נראה שיש מעין שקלול תמורות (טרייד אוף) בין ניסיון לצאת ממבוי סתום בדיונים על ידי הצגת רעיונות חדשניים, לבין הישארות בתחום הפתרונות שהתקבלו באופן בסיסי על ידי הצדדים לסכסוך ועל ידי השחקנים החיצוניים, כדי לא לערער לחלוטין את הלגיטימציה להסכם אפשרי. בסכסוך סביב נגורנו־קרבאך קיימים רכיבים רבים שקיימים גם בסכסוך הישראלי־פלסטיני: עם שעבר ג'נוסייד, פזורה חזקה, פליטים, התנחלויות, צורך בסידורי ביטחון וצעדים חד־צדדיים של הכרזת מדינה. משום כך, אם וכאשר תחול פריצת דרך בפתרון סכסוך זה, מעניין יהיה ללמוד כיצד התגברו על חלק מסוגיות אלו בדרך להסכם.

הסכסוך בנגורנו־קרבאך נוגע לבעלת־ברית חשובה של ישראל – אזרבייג'ן – אשר מבחינתה החזרת השטחים שנכבשו על ידי הכוחות הארמניים היא בעדיפות ראשונה מבחינת יעדי מדיניות החוץ והביטחון שלה.⁴² לישראל ולאזרבייג'ן מערכת יחסים קרובה שהתגבשה בראש ובראשונה כמענה לחששות של שתי המדינות מפני איראן. על אף הקרבה בין שתי המדינות, מאז כינון היחסים הדיפלומטיים

ב־1992 לא פתחה אזרבייג'ן שגרירות בישראל, בין השאר בשל החששות שהדבר יוביל את המדינות המוסלמיות להימנע מתמיכה בעמדתה בפורומים בינלאומיים בעניין הסכסוך סביב חבל נגורנו־קרבאך. מעבר לכך, התלקחות מחודשת של הסכסוך יכולה להביא לכך שאזרבייג'ן תחשוש עוד יותר מעימות בוזמני עם איראן, ולכן היא עלולה לסגת צעד אחד אחורה ביחסיה עם ישראל. ליחסים עם ישראל הייתה חשיבות בתהליך ההתעצמות הצבאית של אזרבייג'ן, שכללה בין היתר אספקת מטוסים ללא טייס לקראת עימות מחודש, אך ייתכן שהם יהיו משמעותיים פחות מהשלב שבו אכן יתפרץ הסכסוך, כיוון שספק אם ישראל תסייע ישירות לאזרבייג'ן בעימות כזה. מעבר לכך, אם אכן יתלקח שוב הסכסוך והתוצאה תהיה הגברת ההשפעה הרוסית על אזרבייג'ן, פירוש הדבר יהיה צמצום היכולת של אזרבייג'ן לפעול באופן עצמאי, וגם לגורם זה יכולה להיות השפעה מזיקה על היחסים עם ישראל.

הערות

- 1 Thomas de Waal, *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War* (New York: New York University Press, 2003), p. 285.
- 2 David M. Herszenhorn, "Clashes Intensify between Armenia and Azerbaijan over Disputed Land," *New York Times*, January 31, 2015.
- 3 Huseyn Aliyev, "The Nagorno-Karabakh Peace Process after the Helicopter Incident," *Central Asia-Caucasus Analyst*, December 10, 2014.
- 4 Felicity Capon, "Russia 'Arming Armenia and Azerbaijan' as hostilities Increase," *Newsweek*, February 17, 2015.
- 5 האזרים טוענים שמדובר ב־20% משטח אזרבייג'ן, אך לטעת דה ואל מדובר במספרים מוגזמים. להרחבה ראו ב:
- Emily van Buskirk, "Nagorno Karabagh: Is a Solution Imminent?" event report, Belfer Center Caspian Studies Program, September 18, 2000.
- 6 Thomas de Waal, "Remaking the Nagorno-Karabakh Peace Process," *Survival*, Vol. 52, no. 4 (August-September 2010): p. 173.
- 7 להרחבה על יחסי ישראל-אזרבייג'ן ראו:
גליה לינדנשטראוס, "ישראל – אזרבייג'ן: יחסים מיוחדים אל מול מגבלות," **עדכון אסטרטגי**, כרך 17, גיליון 4, ינואר 2015, עמ' 61–70.
- 8 בניגוד לטענה המקובלת שלפיה מטרתו של סטלין הייתה "הפרד ומשול", לטענת דה ואל המטרה העיקרית הייתה דווקא ליצור חלוקה לאזורים שיהיו בני־קיימא מבחינה כלכלית. de Waal, *Black Garden*, pp. 130-1.
- 9 Herzig, *The New Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia*, *Chatham House Papers*, (1999): 66
- 10 Herzig, *The New Caucasus*, p. 67.
- 11 Savante E. Cornell, *Azerbaijan since Independence* (London: M.E. Sharpe, 2011), pp. 139-140.

- 12 החברות הקבועות בקבוצת מינסק הן ארמניה, אזרבייג'ן, ארצות הברית, רוסיה, צרפת, בלארוס, גרמניה, איטליה, טורקיה, שבדיה ופינלנד. על בסיס מתחלף חברות בו גם המדינות אשר מהוות את הטרויקה (יושבת הראש הקודמת, יושבת הראש הנוכחית ויושבת הראש הבאה) של הארגון לביטחון ולשיתוף פעולה באירופה, אשר בחסותו פועלת קבוצת מינסק. הקבוצה קיבלה שם זה בעקבות הכוונה (שבסופו של דבר לא התממשה) לערוך ב-1992 ועידת שלום במינסק.
- 13 Stephan H. Astourian, "From Ter-Petrosian to Kocharian: Leadership Change in Armenia," *Berkeley Program In Soviet and Post-Soviet Studies Paper* (2000): pp. 1-2.
- 14 Robert Coalson and Harry Tamrazian, "Ten Years Later, Deadly Shooting in Armenian Parliament Still Echoes," *Radio Free Europe*, October 27, 2009.
- 15 Thomas de Waal, *The Caucasus: An Introduction* (New York: Oxford University Press, 2010), p. 128.
- 16 Thomas Ambrosio, "Unfreezing the Nagorno-Karabakh Conflict? Evaluating Peacemaking Efforts under the Obama Administration," *Ethnopolitics*, 10, no. 1 (2011): p. 99.
- 17 de Waal, *The Caucasus*, p. 129.
- 18 Liz Fuller and Richard Giragosian, "Azerbaijan Moderates Stance at Paris Karabakh Talks," *Radio Free Europe*, October 30, 2014.
- 19 תימור סאיטוב וגליה לינדנשטראוס, "הסכסוך המתמשך בנגורנו-קרבאך: האם איראן יכולה להצליח היכן שקבוצת מינסק נכשלה?" **זמן איראן**, מספר 38, 10 ביולי, 2013.
- 20 Kamer Kasim, "The Nagorno-Karabakh Conflict: Regional Implications and the Peace Process," *Caucasus International*, 2, no. 1 (Spring 2012): p. 99.
- 21 Cornell, *Azerbaijan since Independence*, p. 157.
- 22 de Waal, "Remaking the Nagorno-Karabakh Peace Process," pp. 163-4.
- 23 Cornell, *Azerbaijan since Independence*, pp. 157-9.
- 24 Cory Welt, "To Link or not to Link: Turkey-Armenia Normalization and the Karabakh Conflict," *Caucasus International*, 2, no. 1 (Spring 2012): p. 60.
- 25 Behlul Ozkan, "Who Gains from the "No War No Peace" Situation? A Critical Analysis of the Nagorno-Karabakh Conflict," *Geopolitics*, 13 (3) (2008): p. 591.
- 26 Cornell, *Azerbaijan since Independence*, pp. 153-155.
- 27 de Waal, *The Caucasus*, p. 127.
- 28 גליה לינדנשטראוס, "מובלעות של חוסר יציבות: מה בין קוסובו, קפריסין וקרבה," **מבט על**, גיליון 46, 24 בפברואר 2008.
- 29 de Waal, *The Caucasus*, p. 107.
- 30 ההדגשה נוספה, הציטוט לקוח מ:
- 31 Licinia Simao, "Engaging Civil Society in Nagorno Karabakh Conflict: What Role for the EU and its Neighbourhood Policy?" MICROCON Policy Working Paper (2010): p. 4.
- 32 Umut Uzer, "Nagorno-Karabakh in Regional and World Politics: A Case Study for Nationalism, Realism and Ethnic Conflict," *Journal of Muslim Minority Affairs* 32, no. 2 (June 2012): p. 247.
- Ambrosio, "Unfreezing the Nagorno-Karabakh Conflict," pp. 108-9.

- Khachig Toloyan, "The Armenian Diaspora and Karabakh Conflict Since 1988," in: 33
Diasporas in Conflict: Peace makers of Peace Wreckers, eds. Hazel Smith and Paul
 Stares (Tokyo: United Nations University Press, 2007), pp. 119-125.
- Ozkan, "A Critical Analysis of the Nagorno-Karabakh Conflict," p. 591. 34
 בטבח שאירע בחוג'אלי ב-26 בפברואר 1992 נרצחו, לטענת אזרבייג'ן, 613 אזרים על
 ידי כוחות ארמניים בשיתוף עם כוחות רוסיים.
- de Waal, *The Caucasus*, p. 100; 128-9. 35
- de Waal, "Remaking the Nagorno-Karabakh Peace Process," p. 175. 36
 Ibid, pp. 168-9. 37
- נשיא ארמניה הקודם, רוברט קוצ'ריאן, היה נשיא נגורנו קרבאך לפני שהפך לנשיא
 ארמניה, והנשיא סרז' סרקזיאן נולד בנגורנו קרבאך, והיה לו תפקיד מרכזי בלוחמה שם. 38
- de Waal, "Remaking the Nagorno-Karabakh Peace Process," p. 168; 172. 39
- קורנל אף עושה השוואה ישירה בין הסכסוך סביב נגורנו קרבאך והתסכול של אזרבייג'ן
 לתחושות בישראל בעקבות ועידת קמפ דייוויד בשנת 2000. *Azerbaijan since
 Independence*, p. 160. 40
- Uzer, "Nagorno-Karabakh in Regional and World Politics," p. 250. 41
- Ali Unal, "Azeri Envoy Baghirov: Liberation of Our Lands from Armenian Invasion
 Top Priority," *Daily Sabah*, February 23, 2015. 42

עדכן אסטרטגי מקדם בברכה מאמרים של חוקרים ומומחים בנושאים הנוגעים ו/או משיקים לביטחון הלאומי של ישראל וכן בסוגיות אסטרטגיות שעיניינן המזרח התיכון.

מאמר שיוגש למערכת כתב העת יחזיק עד 4000 מילים באנגלית / 3000 מילים בעברית, כולל הערות שוליים. יש לצרף למאמר תקציר בן 100 מילים.

המאמרים הנשלחים למערכת **עדכן אסטרטגי** יהיו מקוריים – כאלו שלא ראו אור בעבר ואינם נמצאים בבקרה בכתב עת אחר כלשהו.

המאמרים יישלחו בפורמט WORD לכתובת:
jcssmh@post.tau.ac.il

מאמרים הנשלחים לעיון, מבוקרים על ידי חברי מערכת כתב העת **עדכן אסטרטגי** ועל ידי קוראים מן החוץ.

**עדכן
אסטרטגי**